

SLOVENSKO ČIPKARSTVO S POSEBNIM OZIROM NA LOŠKO OBMOČJE

Splošno o čipkarstvu

Čipke so veljale že od nekdanj za višek spretnosti in znanja v ženskih ročnih delih in so bile zaradi tega tudi zelo cenjene. Služile so v prvi vrsti za okras oblek in ženskih glavnih pokrival na pečah, avbah in zavijačkah. Moda starih časov je zahtevala čipkaste ovratnike in manšete celo pri moških oblekah. Pri ženski modi so pa zahtevali globoki izrezi na prsih posebno fine čipke v obliki žabojev in plastronov. S čipkami so krasili tudi telesno, namizno in posteljno perilo.

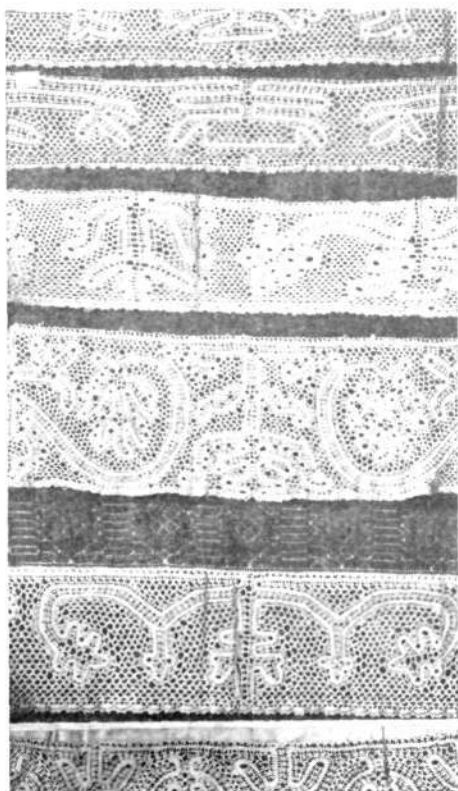
Prvotno so izdelovali čipke iz lanenega sukanca le ročno, kasneje pa so začeli izdelovati čipke tudi strojno in iz bombaževinastih in svilenih sukancev in sintetičnih snovi. V današnjem času pa izdelujejo imitacije raznih čipkastih podstavkov in celo prtov že iz plastičnih mas.

Poreklo čipkarstva je brez dvoma vzhod, od koder je prišlo marsikaj na zahod. Kitajske čipke, vezene in tkanine so bile znane že iz davnih časov. Zato je naravno, da so od tam prihajali razni izdelki na zahod preko Mongolije in Rusije, ki je bila glavni posredovalec med skrajnim vzhodom in zahodom.

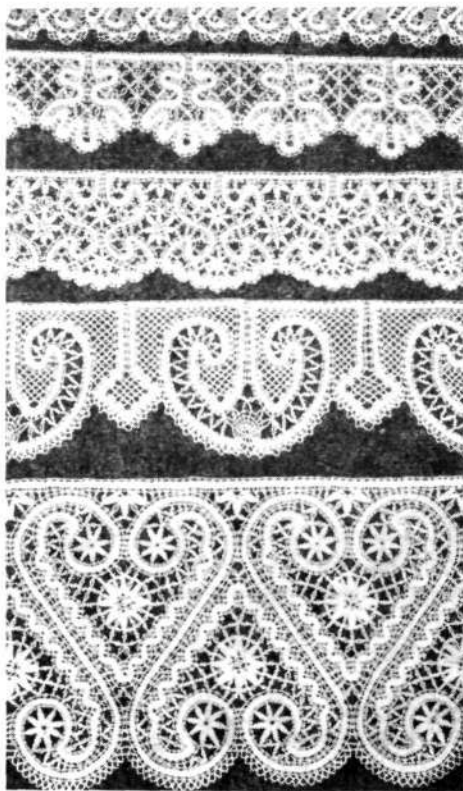
Svetovna trgovina je že zdavnaj poznala kitajske in ruske čipke, katerih značilnost je enako širok trak, ki je vijugal po čipki in oblikoval razne ornamente. Ta trak so imenovali »ris« in so zaradi tega nemški trgovci imenovali tudi čipke: russische »Leinenris spitzen«. Izraz »ris« so uporabljale in ga še uporabljajo tudi naše čipkarice.

Mnogo čipk, drugače oblikovanih, je prihajalo tudi z bližnjega vzhoda in jugovzhoda po morskem poti do odjemalcev v Italiji. Bogate beneške dožinje so si lahko privoščile luksuzne čipke, ki so prihajale iz omenjenega območja. Zato je napačna trditev, da je prišlo k nam čipkarstvo iz Italije, ki je bila tedaj le trgovski posredovalec med vzhodnimi in jugovzhodnimi deželami po morju, ne pa proizvajalec. Že prvi tiski iz leta 1530 prikazujejo tipično bizantinske vzorce, ki niso bili izdelani v Italiji, ampak v Bizancu. Trgovci pa prav radi zamolčijo vire nakupa ali navedejo celo napačne iz »trgovskih razlogov«, da ne bi prišli še drugi do cenjenih virov, ki donajajo dobiček. Tam, kjer odločajo o vzorcih edino trgovci, ki iščejo v prvi vrsti čim večji dobiček, navadno trpi estetska stran vzorcev ali motivike.

Čipk je več vrst. Poznamo klekljane, šivane, kvačkane, pletene in mrežane. Pri nas klekljajo čipke v Sloveniji in v Hrvaškem Zagorju. Dalmatinke izdelujejo šivane čipke, Bosanke pa delajo čipke, ki jim pravijo »kere« in so šivane. Svoje čipke imajo Belgija, Češka, Irska, Italija, Kitajska, Tunis in Ciper.

Naše najstarejše čipke

Vzorci čipk: močeradi (1. od zgoraj), krone (2. 3.), gobe z mrežico (4.), velike srčkovke (5.)

V mednarodnem trgovskem poslovanju imajo čipke svoja imena: karlovarske, rudogorske, Valenciennes, Princes, Brugles, Pont Duchesse, Duchesse in Volants, Point à l'aiguille, Point de Venise, Reticella, Stantilly, Cantu.

Pri nas pa je nastajala s širjenjem in razvojem domačega čipkarstva tudi domača terminologija, ki je zelo originalna in smiselna, ker je vzniknila od čipkaric samih zaradi razpoznavanja raznih oblik in ornamentov. V albumu čipk, ki ga je izdal leta 1939 Državni osrednji zavod v Ljubljani, so vzorci, ki jih imenujemo z nekaj sto izrazi. Navajam najpogostejša imena: bučice, cikcak vijuge, ciklame, fajfe, gobe, gobice, jajčka, kelihi, kitice, kolca, kosovke, košarice, kranceljnovke, krizanteme, križci, križčevke, krone, krvince, kuglice, lilije, lipov list, loparji, lopate, luknjice, metulji, metuljčki, mizice, močeradi, monštrance, mrežice, naftelnovke, pajčevina, pajki, palki, pavčki, petelin, petljice, pike, podkovce, podkovčki, pogačke, polibrnice, polži, polžki, potonke, reticelle, ribice, risi, rogljički, rožice, satovje, sline, slince, smrekce, srčki, srčkovke, šlingice, šopki, špeglovke, veje, vejice, venci, venčki, vijuge, vrane, vrči, vrčki, vrh, vrtnice, zavojčki, zibke, zvezdice, zvončki, žabice. K temu pridejo še neštete kombinacije, npr. razdeljeni, slepi, štmari risi, kitice s pol premetom, srednje krvince s piko itd. Po celotni obliki ali po uporabi jih imenujemo kvadrati, krogi, okvirčki, ovali, podstavki, pravokotniki, tableti, vložki, vogali, vstavki itd.

Zgodovina slovenskega čipkarstva

Pri nas se pojavlja čipkarstvo v 16. stoletju. To so bolj posamezni pojavi, ko so posamezniki izdelovali čipke. Po raznih gradovih so gojili vezenje in čipkarstvo. Takšen primer imamo naslikan v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom, kjer je upodobljena Marija s stolalom, na katerem so delali posebno vrsto pletenih čipk, ki so služile za okras ženske glave. Podobna, vendar slabo vidna, je slika Sv. Nedelja na crngrobski cerkvi. Prav podobne so delale in nosile Hrvatice v okolici Ozlja do druge svetovne vojne. Freska je iz leta 1520. (O tem so razlaga in podobe Ciba 1966 I., E. Cevc.)

Po samostanih so gojile redovnice vezenje, čipkarstvo in slikarstvo, za kar imamo dovolj dokazov v izdelkih prav iz škofjeloškega ženskega samostana in samostana ljubljanskih uršulink. Njihove čipke so služile v prvi vrsti za obredna duhovniška oblačila. V stiškem samostanu so bile inventarizirane rjuhe s klekljanimi čipkami v letu 1668.

Slike iz 16. in 17. stoletja kažejo tudi pri nas na oblekah portretirancev verne vzorce tedanjih čipk. Ljubljanski muzej hrani v svoji zbirki najstarejšo čipko iz leta 1677 (Ciba 1966 I.). V topolovski cerkvi nad Boštanjem je natančno naslikana gotska čipka na obrednem roketu iz leta 1734.

Zibelka čipkarstva je naša rudarska starodavna Idrija. Rudniški arhiv idrijskega rudnika omenja prvič čipkarstvo 3. 10. 1763. Leta 1764 so po nalogu cesarice Marije Terezije poslali v Ljubljano učiteljico čipkarstva, da bi tam in v Idriji pomagala čipkaricam. Kasneje poroča rudarski svetnik Gerestorf leta 1804, da je čipkarstvo udomačeno že od nekdaj med ženami rudarjev in gozdnih delavcev.

Zirovske čipkarice v zimskih večerih

Prva čipkarska šola je bila odprta v Urbasovi hiši št. 71, kjer je začela poučevati dekleta v čipkarstvu Ivana Ferjančičeva, ki se je šolala v tej stroki v Nonsbergu in Proveisu na Tirolskem. Družina Ferjančičevih je tudi izumila nov način ali sistem klekljanja s sedmimi pari klekljev in se je to delo zelo razširilo med čipkaricami.

Prvi posredovalki med čipkaricami in odjemalci sta bili Marija Lapaine iz Spodnje Idrije in Marija Jež iz Idrije. Kasneje je zaprosilo še 26 žen za pravico krošnjarjenja. Leta 1860 je odprla prvo trgovino s čipkami Karolina Lapaine, mati pokojnega Dragotina Lapaineja, ki je imel za razvoj čipkarstva velike zasluge.

Vedno večje povpraševanje po čipkah in želje kupcev so narekovale nove ukrepe. Da se dvigne ta domača obrt, ki ni bila organizirana in je bila prepuščena le trgovskemu izkoriščanju, je ustanovilo trgovinsko ministrstvo na Dunaju 17. 9. 1876. »Nadzorni komite s čipkarskim tečajem« v Idriji. Temu je načeloval kot šolski predstojnik katehet Juvan, njegov naslednik pa je bil ravnatelj Inglič. Namen te ustanove je bil dati tej panogi dobro strokovno podlago. Temu so nasprotovali trgovci, boječ se konkurence. Komite je ustanovil čipkarske šole: 1880 v Idriji, 1884 v Soči, 1885 na Otlici, 1891 v Čepovanu, 1896 v Bovcu, 1900 v Cerknem in Horjulu. Leta 1906 je bil ustanovljen na Dunaju Osrednji zavod za čipkarstvo, ki je potem ustanovil leta 1906 šolo v Žireh, 1907 v Železnikih, 1909 na Trati in v Sovodnju.

Idrija je odbirala najbolj nadarjene učenke in jih pošiljala na Dunaj, kjer so se šolale, da so postale učiteljice na čipkarskih šolah.

Organizatorično delo je vodil pokojni ravnatelj Ivan Vogeltnik, ki ima neveljive zasluge za razvoj slovenskega čipkarstva. Čipkarstvo se je lepo razvijalo do prve svetovne vojne. Leta 1918 je Avstrija izgubila vojno. Izgubljena vojna je razdelila čipkarstvo Slovenije na dva dela. Primorska z Idrijo je bila krivično prisojena Italiji, ostali del pa je prišel pod nanovo ustanovljeno državo Jugoslavijo. Leta 1919 je bil ustanovljen v Ljubljani Osrednji zavod za žensko domačo obrt. Delovanje zavoda je bilo koristno za naše čipkarstvo, ker je odprlo nova pota za srednjeevropski trg.

Italijanska okupacija je zapustila po 26 letih na čipkarstvu svoje vidne sledove, ker se je čipkarstvo razvijalo v popolnoma drugačni smeri kakor v Jugoslaviji.

Risarji vzorcev za čipke

Pri čipkarski tehniki poznamo več elementov, ki so značilni in dajo šele medsebojno pravilno povezani pravo podobo lepe čipke. Tako mora sestavljati čipka kitice, ribice, celi ali platneni premet, polpremet in ušesca. Pri klekljanju sukajo niti in jih potem pripenjajo z bucikami na vzorec, ki je pripet na punkelj ali bulo.

Važni za izdelavo lepih čipk so bili vzorci, ki so jih risali domači in tuji risarji. Risba je morala biti natančna in dobro vidna ter opremljena tudi z znaki, ki so opozorili, kakšne elemente naj uporabljajo čipkarice in kakšno debelino sukanca, da bo čipka pravilno narejena. Vzorcem, ki so bili narisani na posebno močnem papirju, so rekle čipkarice enostavno: »papirce«, na Tolminkem pa »kalamire«. Dobre osnutke, ki so jih potrebovali za večje množine čipk, so razmnoževali na različne načine — navadno hektografirane ali še boljše litografirane, ker so bile pri tem postopku risbe zelo razločne. Ker so

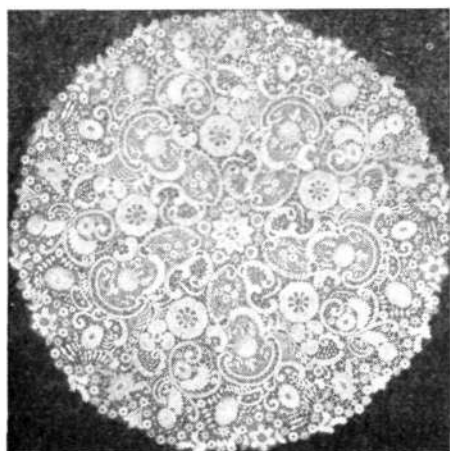
bili vzorci pri delu z bucikami večkrat prebadani, so se hitro izrabili. Zato so čipkarice »papirce« premazale z redkim klejem ali gumijem, da so jim podaljšale trpežnost. Če so pa čipkarice same kopirale načrte, se je kaj rado zgodilo, da so bile kopije precej slabše od originalov, ker niso bile večše risanja, pa čeprav je šlo le za kopiranje. In če je bil takšen kopirani vzorec večkrat prekopiran, so nastale navsezadnje nemogoče oblike. Pri tem je trpela tudi trgovska stran, ker so bili nekateri čipkarški izdelki izdelani po dobrih vzorcih, drugi pa po slabih, pa čeprav istega tipa.

Risarji so tudi kopirali tuje vzorce in jih prilagodili domačim oblikam. Začetek je bil v Idriji. Eden prvih je bil učitelj Srečko Stegnar, med najboljšimi je bil Štefan Pečirar, po poklicu tehnični risar pri rudniku in zelo nadarjen za risanje. Nadalje so risali v Idriji še Janez Kenda, Antonija Kenda, Antonija Seljak.

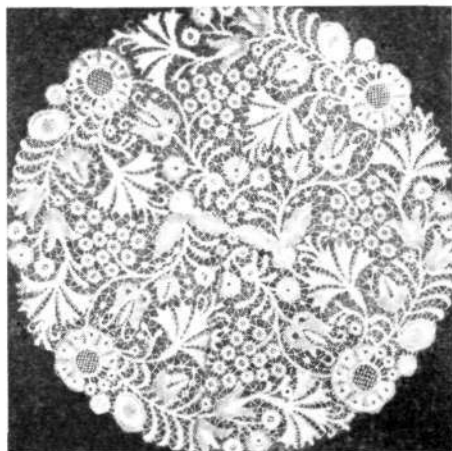
Kasneje so pomnožili krog risarjev še Marija Revnova, učiteljica čipkarske šole, Pavel Šilc, učitelj v Žireh, Leopold Bähler, učitelj v Žireh, Ivanka Žamokeli v Novi vasi, Janez Oblak v Žireh, Karol Bečič, Marjanca Mlakar, Gantar iz Nove vasi, Božo Račič, Josipina Seljak in še več drugih.

Zelo lepe načrte je risala tudi Tatjana Lapaine, hčerka Dragotina Lapaineja, ta je žal zelo mlada umrla.

Tudi naši arhitekti in umetniki so se udeleževali pri tem delu. Za moderne figuralne načrte je poskrbel arh. Domicijan Serajnik iz Ljubljane in nekateri drugi. Prof. Saša Šantel je narisal načrte za najdragocenejše čipke po motivih slovenskih peč. Za podobe narodnih noš v čipkah pa je poskrbel naš mojster akad. slikar Maksim Gaspari. Iz Zagreba je pošiljala v Ljubljano Državnemu osrednjemu zavodu za žensko domačo obrt znana hrvaška umetnica na tem polju Zlata Sufflayeva, ker ni imela v svojem okolišu sposobnih čipkaric, ki bi mogle realizirati njene načrte. Njeni načrti so bili zasnovani po hrvaških, dalmatinskih, srbskih in kosovskih motivih. V Zagrebu je risala načrte tudi znana organizatorica hrvaškega čipkarstva Danica Brössler, ki je bila svojčas gojenka Državnega osrednjega zavoda v Ljubljani.

Najfinejša čipka z baročnim vzorcem

Gorenjski Sopek (najfinejša čipka)

Čipkarice iz Zeleznikov

Izdelovalci klekljev

Čipkarice so potrebovale za izdelovanje čipk »kleklje« in ročne kolovrate za navijanje sukanca. Kleklje so izdelovali kmečki strugarji. Največ sta jih naredila Andrej Blažič-Jurčnik iz Stare vasi in Rok Škvarča iz Trebuše. Prodajal je kleklje »na kompanije«, tj. garniture s sedmimi pari.

Čipkarstvo v škofjeloškem območju

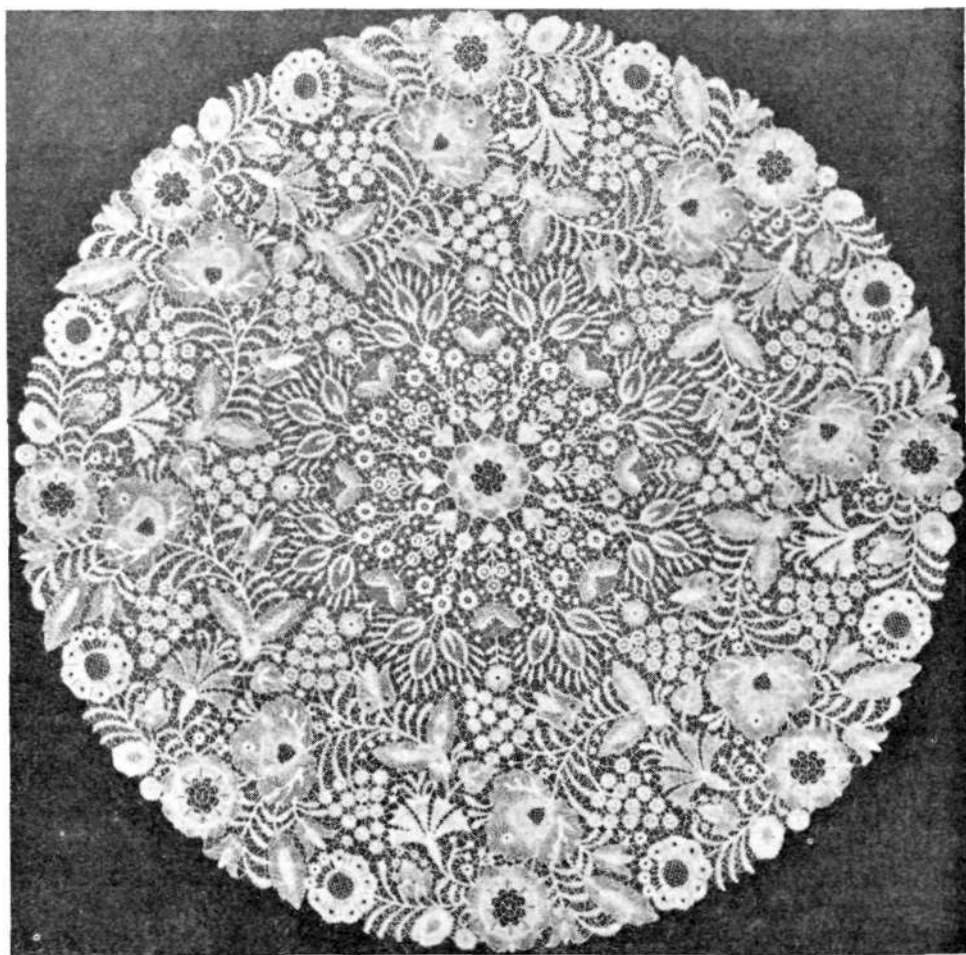
Iz Idrije se je začelo širiti čipkarstvo na vse strani, najprej v idrijsko okolico in proti Tolminu in po Primorskem, kasneje pa v škofjeloško območje proti Železnikom in Žirem. Žene so hodile ogledovat to delo k sosedom in tudi pričele čipkati. Nekatere so se klekljanja naučile dobro, druge zopet manj. Čipke so nosile na prodaj v Idrijo, ker ni bila organizirana prodaja čipk v škofjeloškem okolišu.

Ker se je pokazala potreba po šolanih čipkaricah, so slednjič odprli prvo čipkarsko šolo v Žireh l. 1906, kjer je pričela s poukom strokovna učiteljica Leopoldina Pelhanova. Naslednje leto so odprli čipkarsko šolo v Železnikih s strokovno učiteljico Marijo Pivkovo, v Polhovem Gradcu s strokovno učiteljico Marijo Muniho in l. 1909 na Trati nad Škofjo Loko s strokovno učiteljico Marijo Revnovo. Vse učiteljice so bile Idrijčanke, ki so se šolale na Dunaju. Šole so bile podrejene centralnemu čipkarskemu tečaju na Dunaju. Te šole so postale središča in žarišča širjenja čipkarstva, ki se je kaj kmalu razširilo po vsem škofjeloškem ozemlju.

V območju čipkarske šole v Železnikih so delale čipkarice v naslednjih vaseh: Selca, Studeno, Češnjica, Dolenja vas, Dražgoše, Podlonk, Bukovica, Zali log, Smoleva, Martinjvrh, Lenart, Luša, Javorje, Malenski vrh, Sorica, Jesenovec, Spodnje in Zgornje Danje, Torka, Ravne, Zabrd, Rudno, Lajše, Nemilje, Jamnik, Prtovč, Škovine. Vseh čipkaric je bilo 958.

V območju čipkarske šole v Žireh so delale žene v naslednjih vaseh: Stara Oselica, Nova Oselica, Trata, Gorenja vas, Poljane, Lučine, Šentjošt, Podlipa, Rovte in Javorje. Tod se je zelo veliko klekljalo in takrat so ocenili, da je tam čez 2000 čipkaric.

V Kamni gorici je bilo 40 čipkaric. Tudi v Škofji Loki so klekljale in v Stari Loki, Zmincu, Preski, v Medvodah, na Šentjoštu nad Kranjem, v Naklem in v Stražišču. V škofjeloškem okolišju je bilo še precej neevidentiranih čipkaric in zato lahko ocenimo število čipkaric na 4000.

Slovenski šopek z motivi s peč

Čipkarske šole so bile povezane s c. kr. drž. zavodom za žensko domačo obrt na Dunaju, kamor so tudi pošiljale izdelke učenk in čipkaric, ki so se izučile na omenjenih šolah.

Čipke so postajale vse bolj kvalitetne, ker so jih izdelovale šolane čipkarice. Učiteljice so vzgajale čipkarski naraščaj z vso ljubeznijo in strokovnim znanjem. Imele so pa tudi bridke ure z nediscipliniranimi odraslimi čipkaričami, predvsem s tistimi, ki niso bile najboljše in so bili zato tudi izdelki slabši od ostalih. Med prvo svetovno vojno je bilo slovensko čipkarstvo precej prizadeto zaradi vojne same in zaradi pomanjkanja lanenega sukanca.

Ivan Vogelник

Ustanovitelj in prvi ravnatelj Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt v Ljubljani se je rodil pri Devici Mariji na Jezeru ob Vrbskem jezeru na Koroškem 29. 1. 1863 kot sin kovača. Oče se je kasneje z družino preselil v Ljubljano. Nemirna kri mu ni dala obstanka in je šel po svetu, pustivši ženi štiri majhne otroke. Da bi laže preskrbela svoje otroke, je odšla mati v Aleksandrijo, kjer pa je kmalu umrla. Otroke je vzgajala njihova teta. Mali Ivan se je šolal v Ljubljani in končal tam učiteljske. L. 1882 je nastopil učiteljsko službo v Žireh. Dne 1. oktobra 1884 pa je dobil mesto učitelja na rudniški šoli v Idriji.

Poleg šolskega dela ga je veselilo rezbarjenje in dela iz lepenke in to je poučeval tudi v šoli. Začel se je zanimati za čipke. Idrija je bila svetovno znana ne samo po živem srebru, temveč tudi po idrijskih čipkah, ki so bile tam domača obrt. Žene in dekleta so prodajale svoje izdelke privatnim trgovcem s čipkami. Ko je kasneje Avstrija ustanovila v Idriji čipkarsko državno šolo, je nastavila kot prvo učiteljico Frančiško Sedejevo, za vodjo šole pa imenovala Ivana Vogelnika. Pod njegovim vodstvom se je šola lepo razvila v moderno strokovno šolo.

Leta 1906 je direkcija K.-k. Zentral Spitzenkurs na Dunaju (dvorni svetnik Müller, direktor Minkus) ponudila Vogelniku, da ustanovi nekak strokovni centralni zavod za žene in dekleta na Dunaju.

Ivan Vogelnik se je preselil na Dunaj in uredil pod okriljem državnega zavoda za žensko domačo obrt (K.-k. Anstalt für Frauenhausindustrie) na Dunaju nov oddelek, strokovni centralni zavod za žene in dekleta z internatom za gojenke — bodoče čipkarske učiteljice. Ta novi oddelek, kateremu je samostojno predsedoval kot predstojnik, se je imenoval Zentralspitenkurs mit seinen Filialen und Fachschule für Kunststickerei.

Na Dunaju je ostal Vogelnik do 1912. Postal je inšpektor filialnih zavodov tega centralnega zavoda na Dunaju po vsej Avstriji. Prejel je naslov cesarskega svetnika.

Bil je velik strokovnjak, vendar skromen ter zelo dobrega značaja. Mnogim slovenskim učiteljem je pripomogel do strokovne izobrazbe na Dunaju in do kruha.

Leta 1913 je prišel kot direktor za 3 leta zopet na strokovno čipkarsko šolo v Idrijo, da jo razširi in poveča. Opravljal je ta posel poleg svojega nadzorstvenega dela v vseh šolah.

Leta 1915 so ga poklicali zopet na Dunaj na centralo, v vodstvo Zavoda za žensko domačo obrt (Anstalt für Frauenhausindustrie). Zavod se je zelo razširil tudi v drugih tehnikah. Poleg pletenih čipk in toleda so izdelovali tudi

irske čipke (kvačkane). Takih šol za irske čipke je bilo okrog 40 v okolici Dunaja. V Zavod za žensko domačo obrt so bile vključene vse strokovne čipkarske šole in tudi vse državne trgovine s čipkami iz cele Avstrije (okoli 90 šol). Imel je trgovske filiale v Berlinu, Frankfurtu, Parizu, New Yorku, Londonu.

Za svoje veliko in vestno delo je bil Vogelник večkrat odlikovan. Ostal je vedno zaveden Slovenec. Ob prevratu mu je italijanska vlada ponudila mesto generalnega direktorja združene čipkarske obrti (benečanske in idrijske čipke) v Rimu, kar pa je seveda odklonil, ker je hotel posvetiti vse svoje sile novi Jugoslaviji.

Ustanovil je leta 1919 v Ljubljani Osrednji zavod za žensko domačo obrt s prvimi tremi sodelavkami-učiteljicami Frančiško Feigel, izredno strokovnjakinjo, ki je bila njegova sodelavka že v prvi dobi na Dunaju, ter Podobnikovo in Kopačevo. Ustanavljal je šole po vsej Sloveniji in pripomogel, da se je ta domača obrt lepo razvijala, kar je bilo tudi gospodarskega pomena za razne po vojni težko prizadete kraje. Tudi v povojni Jugoslaviji je bil odlikovan z redom sv. Save. Po treh letih požrtvovalnega in napornega dela je umrl v Ljubljani v 60. letu starosti (17. oktobra 1923). Zgodovina čipkarstva je trdno povezana z njegovim imenom.

Njegov naslednik je postal Božo Račič, ki se je do tedaj že uspešno udeleževal pri organiziranju domače obrti v Beli krajini in je imel stike z Vogelnikom že od l. 1922. Nadaljeval je Vogelnikovo začeto delo uspešno do leta 1946, ko je zavod prenehal s svojim delovanjem. Potem je pomagal več let pri nanovo ustanovljenem podjetju »DOM« v Ljubljani. Udeleževal se je tudi s publicističnim delom na področju domačih obrti tekstilne stroke in v izseljeniškem tisku doma in v inozemstvu.

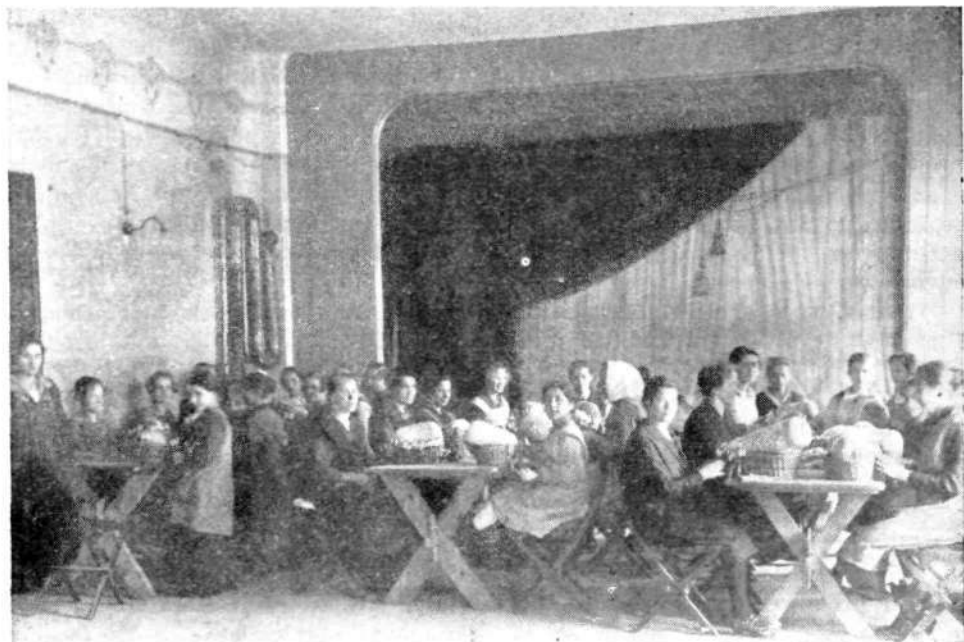
Delovanje Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt v Ljubljani

Z novo državno ureditvijo l. 1918 so nastale pri nas tudi nove gospodarske razmere. V novih mejah naše države je prenehalo delovanje dunajskega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt. Nastala je potreba po ustanovitvi novega podobnega zavoda za Slovenijo.

Prva anketa za ustanovitev zavoda je bila v Ljubljani dne 21. oktobra 1919. Navzoči so bili: od poverjenišтва za uk in bogočastje vladni svetnik Ivan Šubic, od poverjenišтва za trgovino in obrt vladni tajnik dr. Fr. Ratej, od poverjenišтва za socialno skrbstvo komisar dr. Lemež, od likvidacijske komisije za Kranjsko deželni tajnik dr. Ferdinand Tomažič, od urada za pospeševanje obrti ravnatelj ing. Turnšek, od trgovinske zbornice pristav Ivan Mohorič in nadzornik čipkarskih šol Ivan Vogelnik.

Anketa je obravnavala položaj čipkarstva in sklenila predlagati vladi ustanovitev Osrednjega zavoda za ženski domači obrt v Ljubljani.

Takoj so začeli s pripravami za ustanovitev zavoda v prostorih na Turjaškem trgu št. 3. Zbirali so načrte za čipke, vzorce, material in prihajale so tudi učiteljice. S strokovnim poukom je pa zavod pričel po veliki noči 1920 v hiši kmetijske družbe za Slovenijo na Turjaškem trgu št. 3/II. Ustanovljenemu zavodu je bil ravnatelj Ivan Vogelnik, ki ga je vodil do svoje smrti 17. okt. 1923.

Čipkarski tečaj v Selcih l. 1926

Kot strokovne učiteljice so delovale na zavodu: Frančiška Feigel, Katarina Gnezda, Marija Jukić, Katarina Munih, Frančiška Pagon, Leopoldina Pelhan, Marija Pivk, Jerica Podobnik, Marija Reven, Josipina Seljak, Frančiška Tavčar, Ana Vehar in Frančiška Vogeltnik.

Kasneje so nastopile na zavodu še: Danica Jukić, Ana Novak, Julija Kos, Marija Izlakar, Martina Götzcl, Jelka Urh, Marija Sušnik, Angela Korenčan, Justina Sušnik, Marija Vidic, Ema Turk, Neža Pelhan, Amalija Frangeš in kot risar Jože Parte.

Pouk je bil za razne tehnike, in sicer za: klekljane čipke, šivane čipke, file — mreženje, belo vezenje in toledo, pisano vezenje in biserna dela.

Razen zavoda v Ljubljani so zopet odprli čipkarske šole, ki so z razpadom Avstrije prenehale: v Horjulu, Kamni gorici, Polhovem Gradcu, na Trati nad Škofjo Loko, v Železnikih in Zireh. Na novo je bila odprta drž. čipkarska šola v Fari pri Kočevju.

Zanimanje za ženske domače obrti je vedno bolj rastlo. Zato je začel Drž. osrednji zavod prirejati po deželi razne tečaje za razne tehnike, in sicer:

Leta 1921 toledo tečaj na Jesenicah (Alojzija Vovk, Julija Kos-Pogačnik) in file tečaj na Prevaljah (Justina Sušnik); 1922 tečaj za biserna dela v Zagorju (Lucija Železnik) in file tečaj v Mežici (Marija Lodrant); 1923 čipkarski tečaj v Fari pri Kočevju (Josipina Seljak); 1925 čipkarski tečaj v Zametu (Danica Jukić) in file tečaj v Marenbergu (Mira Štangel); 1926 čipkarski tečaj v Kastvu (Marija Buzdon), v Selcih (Angela Korenčan) in v Hinjah (Ema Žorž); 1927 tkalski tečaj v Adlešičih (Janez Mulej), čipkarski tečaj na Zalem logu (Ivanka Špetič), v Koprivniku (Ema Žorž) in v Krapini (Anica Humar); 1927 file tečaj v Kočevju (Anka Justin) in tkalski tečaj na Vinici (Janez Mulej);

1928 čipkarski tečaj v Ihanu (Pepina Črnologar); 1930 tečaj za ročna dela v Trbovljah (Danica Feštajn, Justina Sušnik, Ana Humar, Viktor Dolgan, Marija Fajan), za vezenje v Gerovem (Mara Piškur), za pletenje ročnih torbic v Šmarjeti (Marija Beretič), čipkarski tečaj v Lepoglavu (Ivanka Špetič) in v Vrbniku (Danica Jukič); 1931 tečaj za pletenje ročnih torbic v Mokronogu (Marija Beretič) in tkalski tečaj v Črensovcih (Otmar Zupančič); 1933 tkalski tečaj v Gorenjcih (Janez Mulej) in tečaj za tkanje preprog v Ljubljani (Velepič — Muster); 1934 tkalski tečaj v Gorenjcih (Janez Mulej) in v Svetlem potoku (Alois Kresse); 1936 tečaj za predelavo volne v Adlešičih (Terezija Horvatič); 1939 tečaj za izdelovanje lutk v Dobropoljah (Terezija Horvatič).

Zavodove čipkarske šole in strokovne tečaje je v vseh letih delovanja obiskovalo več kot 14.000 deklet in žena.

Učno osebje na čipkarskih šolah

V zgodovino slovenskega čipkarstva naj vnesemo tudi imena učiteljic, ki so delovale na prvih čipkarskih šolah in na Drž. osrednjem zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani.

Prvo službo učiteljice čipkarstva je nastopila Ivanka Ferjančič v Idriji l. 1876, njena sestra Antonija l. 1879. Marija Troha je nastopila službo 1879 in Amalija Božič ter Frančiška Šinkovec. Leta 1902 je prišla v službo Ivana Jereb. Leta 1905 so nastopile službo: Ana Troha, Leopoldina Pelhan in Olga Rijavec. Leta 1906 Jerica Podobnik in Marija Reven, 1907 Roza Hofler, Marija Kopač in Roza Schaffer, 1908 Cecilija Jurman, Alfra Contanasi, 1909 Ivanka Čerin, Ivana Englert, Katarina Jež, Antonija Kumar in Jožefa Bizjak, 1912 Katarina Kočever, 1914 Marija Pivk, 1923 Pavla Kočever, 1924 Zofija Podgornik in Justina Kovačič, 1925 Lojzka Mravlje in 1936 Marija Hrovat. Večina teh na Dunaju šolanih učiteljic je bila iz Idrije. Ker pa je bilo več šolanih učiteljic, kakor bi jih potrebovale šole na bivšem Kranjskem in Primorskem, so jih poslali v službovanje tudi v druge kronovine Avstrije. V Galiciji je bilo društvo za pomoč revnemu židovskemu ljudstvu in temu društvu so bile dodeljene naše slovenske učiteljice — Idrijčanke. Tam so službovale: Josipina Seljak, Katinka Gnezda, Matilda Pelhan-Stryj na Dnjestru, Ana Vehar — Nove Mjasto — Swov. Dalje so službovale še v Galiciji: Neža Bogataj, Terezija Svetličič, Julija Lapaine in Marija Alič. Na Češkem je pa službovala Francka Pagon.

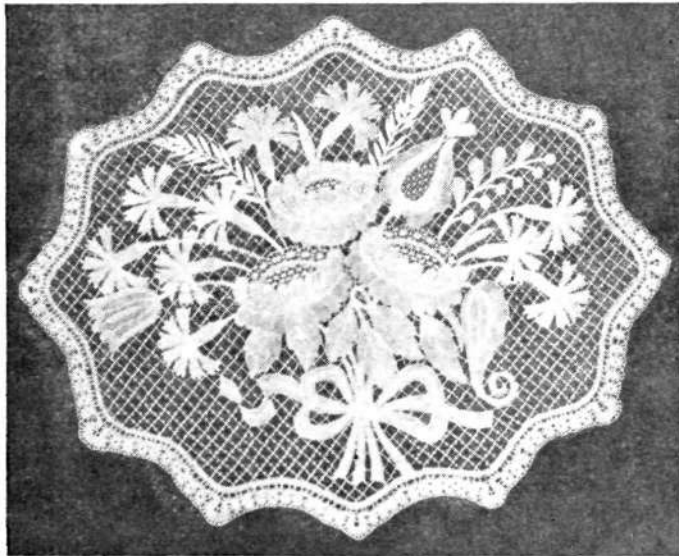
Iz vsega lahko posnamemo, da je mala Idrija ogromno prispevala k razvoju čipkarstva ne le doma, ampak tudi po drugih deželah bivše Avstrije.

Ostale učne moči, ki so pomagale Državnemu osrednjemu zavodu v Ljubljani in njegovim tečajem za razne tehnike po vsej Sloveniji in Hrvatski, so navedene v posebnem seznamu pri delovanju osrednjega zavoda. Naj bo vsem sedelavkam izrečena tudi na tem mestu zahvala, pokojnim pa blag spomin!

Razstave in propaganda

Ker se je število čipkarič vedno bolj večalo, se je večala tudi produkcija čipk, ki jih je bilo treba prodati. V ta namen smo uporabljali mednarodne razstave, velesjeme doma in v tujini in tisk.

Prvič je nastopil s reprezentativno razstavo ženskih ročnih del na prvem ljubljanskem velesjemu Državni osrednji zavod v Ljubljani l. 1922. Od tega

Slovenski šopek po načrtu Marije Reven

leta dalje je bil zavod stalen razstavljaivec in je pokazal vedno kaj novega. Stalno je bilo čipkarstvo zastopano na velesojmih v Milanu in Leipzigu.

Na mednarodnih razstavah je dobil zavod velika in največja priznanja. Tako je dobil v Parizu l. 1925 srebrno medaljo, 1938 pa celo zlato medaljo. Tudi v Barceloni je dobil zavod najvišja priznanja in pogosto darilo. Razstavljali smo še v Helsinkih na Finskem, v Münchnu, v Haagu, v Kopenhagnu in v Bukarešti. Vse te inozemske razstave so pripomogle, da smo dobivali veliko širši krog odjemalcev in pridobivali tudi na ugledu.

Doma smo priredili več propagandnih razstav v Beogradu, Karlovcu, Nišu, Novem Sadu, Šabcu in Zagrebu. V Sloveniji pa na Bledu, v Litiji, Mariboru, Laškem, Trbovljah in Rogaški Slatini.

Ena izmed najbolj reprezentativnih razstav je bila v Škofji Loki l. 1936 na industrijsko-obrtni razstavi, kjer so bili prikazani najlepši in najfinejši čipkarski izdelki najboljših čipkarskih šol v Železnikih in Žireh. Pri razstavah v inozemstvu je imel zavod veliko oporo ministrstva za industrijo in trgovino v Beogradu. Tam je imel veliko in lepo kolekcijo čipk za stalno razstavo.

Poleg razstav je zavod posvečal veliko pozornosti tudi tisku doma in v inozemstvu, kar je bilo zelo pomembno za zanimanje za naše čipke. Pokazala se je potreba po izdaji albuma čipk, da ni bilo treba pošiljati trgovcem doma in zlasti v inozemstvu dragih vzorčnih kolekcij. Leta 1938 je bil dotiskan v bakrotisku lep in reprezentativen album s 595 vzorci slovenskih klekljanih in dalmatinskih šivanih čipk v 5000 izvodih. Album je bil opremljen tudi s tekstom v treh jezikih — angleškem, italijanskem in nemškem ter opremljen s slikami.

Poleg kataloga klekljanih čipk je izdal zavod tudi manjši prospekt za file izdelke, zlasti za zavese in namizne prte, ker je bila takrat to velika moda.

Slike o naših čipkah z razlagami so prinašali tudi dnevni časopisi in revije v Franciji, Holandiji, Finski, Nemčiji in Romuniji.

Trgovina s čipkami

Ko se je čipkarstvo razširilo, je bilo nujno, da so čipkarice tudi svoje izdelke prodale. Ker je bilo delo slabo plačano, so se kaj hitro našli posredovalci za prodajo čipk.

S čipkami so trgovali:

Helena Haberle v Zgornji Sorici, Neža Thaler v Spodnji Sorici, Lovro Pintar v Sorici, M. Windischmann v Sorici, Marija Markelj, Peter Fröhlich, Frančiška Gartner, vsi iz Sorice; v Žireh Dragotin Lapaine, Ivan Mlakar, Anton Primožič; v Železnikih Janko Jakše, Frančiška Markelj, I. Lotrič in Andrej Kosem; v Novakih Franca Jurman; v Zalem logu Elizabeta Tolar, Marija Makovič, Urban Veber in Tončka Veber; na Hotavljah Marija Jelovčan; na Trebiji Marija Tavčar; v Sovodnju Luka Rainhardt; v Gorenji vasi Vaclav Paleček, Janez Dolinar, Teodor Hartman, bivši orožnik, ta se je oženil z vdovo Ivano Borjevo in odšel v Ameriko, kjer mu je uspelo, da je vpeljal idrijsko čipko na ameriškem trgu, trgovina mu je prav dobro uspevala. Arhitekt Jager je bil Primožičev bratranec, njegova soproga Selma, po rodu Arkova iz Ribnice, je prodajala čipke pod imenom »Carniolian hand made pillow laces«. V Londonu je prodajal čipke Charles Orel.

Doma je bilo razvito tudi krošnjarjenje. Naše čipke so ponujale žene skoraj po vseh naših letoviščih in zdraviliščih. Naj omenim še, da je imela v Ljubljani trgovino s čipkami tašča pokojnega pisatelja dr. Ivana Tavčarja. Njena hčerka »Špicramarjeva Francka« je postala Tavčarjeva soproga.

V inozemstvu je delal dobro in uspešno propagando za naše čipke bivši Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt v Ljubljani. Na mednarodnih razstavah so dosegle čipke zaradi svoje prvovrstne izdelave najvišja priznanja in odlikovanja. Teh je bilo dvaintrideset. Čipke so bile tudi na razstavah v Madisonu, Millwaukeeu in St. Paulu in vzbudile mnogo zanimanja.

V škofjeloškem območju ima za trgovino s čipkami največje zasluge pokojni Anton Primožič v Žireh in zato naj mu bo posvečen poseben odstavek.

Anton Primožič

Anton Primožič se je rodil leta 1870 v Novi vasi pri Žireh. Kot 12-letni deček se je šel učiti trgovine v Idrijo k Francu Lapaineju, ki je imel takrat trgovino z mešanim blagom in večjo trgovino s čipkami. Tu je začel spoznavati, kako se trguje s čipkami. V trgovini je pomagala tudi učiteljica s čipkarske šole, ki je ocenjevala in sprejemala čipke od čipkaric. Sukanec so dobivali največ s Češkega. Čipkarice so zaslužile poprečno na dan 30 do 40 krajcarjev, najboljše pa že cel goldinar, kar je predstavljalo že precejšnjo vrednost, če pomislimo, da je dobil kupec za dva goldinarja že par čevljev.

Lapaine je pošiljal čipke raznim trgovcem v Avstrijo in v Nemčijo. V začetku je delalo za trgovino le malo čipkaric. Ko so se pa dekleta izšolala v čipkarski šoli, je delalo potem že okoli 1200 čipkaric. Delale so vso zimo, tiste pa, ki niso imele zemlje, pa vse leto.

Primožič se je v trgovino s čipkami zelo dobro vpeljal in jih potem že kar sam prevzemal za trgovino. V Idriji je ostal do l. 1889. Nato je bil v službi še pri Ivanu Murniku v Kamniku in v najbolj znani delikatesni trgovini Antona Stacula v Ljubljani. Dne 2. 6. 1896 se je osamosvojil in odprl lastno trgovino v Žireh v hiši št. 65. Tam je bila tudi pošta, kjer je bil velik promet.

Tečaj za zboljšanje klekljanja na Zalem logu l. 1930 (vodja Ivanka Spetić)

Takrat se je začelo že tudi razvijati čipkarstvo v Žireh po zaslugi čipkar-ške šole, ki jo je z veliko prizadevnostjo in uspehom vodila nadvse požrtvo- valna strokovna učiteljica Leopoldina Pelhanova, rojena Idrijčanka; ta je vzgojila v 35 letih več generacij najboljših čipkaric. Šola je delovala takrat že 10 let.

Dunajski osrednji zavod za hišno industrijo je poveril Primožiču l. 1905 službo nakupovalca čipk. To službo je opravljal v svoji trgovini do l. 1909. Pobrival se je za dobre vzorce, ki jih je dobival od domačih risarjev in tudi iz inozemstva za specialna naročila.

Njegovo področje se je vedno bolj širilo, ker je posloval v najlepšem redu in je s tem rasel njegov ugled. Bil je mlad, agilen in podjeten. Začel je poslo- vati tudi z inozemstvom in je tudi tam uspeval. Za zbiranje čipk je imel kar 56 nakupovalcev in nakupovalk. Razširjena trgovina z inozemstvom je zahte- vala vedno več kolekcij čipk za vzorce. Ker pa je to precej stalo, je dal tiskati prvi katalog klekljanih čipk na svoje stroške.

Ko so začeli delati v Žireh prvo elektrarno, je ravno on toliko podpisal kot porok, da se je elektrarna končno dogradila. Bil je soustanovitelj avto družbe Žiri—Ljubljana. Sodeloval je tudi pri obeh vodovodih, ki so jih zgradili Žirovci.

Po prvi svetovni vojni so se pa posli zaradi novih državnih meja skoraj ustavili in tudi izvoz čipk v Ameriko, kar je zelo prizadelo našo trgovino s čipkami.

Primožič je podpiral študente in visokošolce na svojevrsten in originalen način. Prosilcem je poslal enostavno zavoj čipk z naročilom: »Prodaj čipke, pa boš imel denar!« In tako se je zgodilo, da so naši študentje v inozemstvu po- stali kar trgovci s čipkami in pomagali Primožiču pri afirmaciji trgovskega

poslovanja z inozemstvom. Imen ne moremo navajati iz razumljivih razlogov, le eno izjemo bomo napravili s slavnim arhitektom Jagrom, ki je živel dolga leta v Ameriki in se tam zelo uveljavil. Poročen je bil s Selmo, rojeno Arkovo iz Ribnice. Trgovski duh, ki je Ribničanom že skoraj prirojen, se je pokazal tudi pri soprogi arhitekta Jagra. Imenitno je trgovala in nekaj njene trgovske korespondence je ohranjene.

V bivši Jugoslaviji je Primožič sicer uspeval, imel pa je težave z bankami, kjer je imel deponiranih večje količine čipk kot garancijo za kredite, ki jih je dobival po ne prav ugodnih pogojih. Med nemško okupacijo je Primožič trgoval, vendar pa je kot zaveden Slovenec izdatno podpiral partizane in sin mu je bil v partizanih. Zato so ga Nemci zaprli za nekaj časa v Škofji Loki.

Po osvoboditvi je še nekaj časa delal, nakar je ob spremenjenem gospodarskem režimu prenehal s trgovino leta 1946. Umril je leta 1954.

Anton Primožič je zgled marljivega, prizadevnega in poštenega trgovca in gospodarstvenika, ki je neutrudno delal in mnogo pripomogel k razvoju čipkarstva in drugih dejavnosti v škofjeloškem območju.

Fo osvoboditvi

Kupčijske posle bivšega Državnega osrednjega zavoda v Ljubljani je prevzelo na novo ustanovljeno trgovsko izvozno podjetje DOM v Ljubljani. V začetku je primanjkovalo sukanca. Oglašali so se stari kupci na stare naslove. Ves izvoz je bil centraliziran v Beogradu, kar bi bilo skoraj ohromilo naš

Kranjica in Kranjec po načrtu Maksima Gasparija

svoječas vedno bolj napredujoč izvoz. Ker je bilo uradovanje precej zamudno, so mnogi inozemski kupci opustili nadaljnje kupčevanje.

Idrija je imela še stare kupčijske zveze z Italijo. Ker pa se je po osvoboditvi povečala produkcija čipk v Sloveniji zaradi priključitve Idrije skoraj za dvakrat, so nastale težave, saj je hotela Italija zaščititi svoje čipkarice pred cenenim uvozom kvalitetnejših čipk. Uvoz je bil nekaj časa v Italijo sploh nemogoč.

Čipkarstvo škofjeloškega območja je ponovno oživel. Prva je bila Kmetijska zadruga v Žireh, ki je ustanovila tudi čipkarski odsek; vodila ga je zelo agilna in sposobna tov. Ivanka Istenič. Čipke so oddajali trgovskemu podjetju DOM v Ljubljano.

Ker se je nakopičilo mnogo blaga, ki ni šlo v izvoz, je bilo treba najti kupca doma. Vpeljal se je nov način kupčevanja po administrativni poti. Večina kmetijskih prodajnih zadrug, ki so bile ustanovljene po celi državi, je dobila določeno množino čipk za prodajo, ne da bi jih naročile. Nekatere so čipke prodale, druge zopet ne. Novi predpisi v trgovini so olajšali kupčevanje. Pri izvozu so se pa pokazale težave, ker izvozniki niso mogli izkoristiti v celoti deviz za prodano blago, ampak včasih le nekaj odstotkov. Če ni bilo deviz, so morali kupovati sukanec na prostem trgu, kjer so bile cene zelo visoke in zaradi tega so morale biti zopet cene čipk višje.

Da pa dobijo čipkarice škofjeloškega območja nekakšno javno priznanje in pohvalo, je priredila Kmetijska zadruga v Žireh s čipkarskim odsekom dne 7. septembra 1952 čipkarski festival z razstavo in tekmovanjem med čipkarskimi zadrugami v sindikalnem domu pod pokroviteljstvom predsednika Sveta za prosveto in kulturo Borisa Zihlerla.

Prijavilo se je veliko število čipkaric. Idrija je prijavila 2500 čipkaric, Žiri 850, Sovodenj 200, Gorenja vas 600, Lučine 100, Poljane 100, Trebija 80 in Železniki 50, skupaj 4630 čipkaric. Festival je bil prava manifestacija našega čipkarstva in je potekal v najlepšem redu in veselem razpoloženju. V ocenjevalni komisiji so bili: Božo Račič kot predsednik komisije, Neža Pelhan, strokovna učiteljica iz šole za umetno obrt, strokovna učiteljica Toni Thalerjeva kot zastopnica DOM, strokovna učiteljica žirovske čipkarske šole Angela Jesenko ter zastopnica čipkaric Marija Tučik. Komisija je soglasno priznala naslednje nagrade: prvo Železnikom (10.000 S din), drugo Idriji in Žirem (po 8000) in tretjo Gorenji vasi, Hotavljam in Trebiji (po 5000 S din).

R é s u m é

LA DENTELLERIE SLOVÈNE ET SPÉCIALEMENT CELLE DE LA RÉGION DE ŠKOFJA LOKA

Les débuts de la dentellerie en Slovénie datent déjà du XVIème siècle, mais c'est seulement après 1750 que cet art commence à prendre quelque importance. Les dentelles aux fuseaux furent fabriquées d'abord dans la vieille ville minière d'Idrija. De ce centre, la dentellerie se répandit en toutes les directions: dans le Littoral jusqu'à Gorica et Tolmin, dans toute la région de Škofja Loka avec les vallées de Poljane et de Selca, et jusqu'aux environs immédiats de Ljubljana.

Déjà en 1764, on trouve à Idrija et Ljubljana une maîtresse qui enseigne la dentellerie. A partir de 1876, il y a à Idrija un comité de contrôle avec un cours de dentellerie créé par le Ministère du commerce de Vienne. En 1880, on a créé des écoles de dentellerie dont neuf sur le territoire slovène. Après la première guerre mondiale, les régions où on cultive cet art sont coupées en deux par la nouvelle

frontière: la partie plus grande se trouve en Italie, et le reste en Yougoslavie. L'Institut de l'artisanat féminin à domicile, créé à Ljubljana en 1909, poursuit son activité et l'étend à d'autres branches d'ouvrages féminins; il améliore leur qualité à un tel point que ces ouvrages remportent des médailles et des prix à toutes les expositions internationales. La dentellerie était aussi un facteur économique très important, car cet Institut donnait du travail à quelque 12.000 dentellières et à quelques centaines de femmes qui fabriquaient diverses autres sortes d'ouvrages. Dans la région de Škofja Loka, les centres de la dentellerie étaient Železniki et Ziri qui exportaient les plus belles dentelles. Encore aujourd'hui, les femmes de cette région fabriquent une quantité considérable de dentelles aux fuseaux qui sont un produit caractéristique de notre pays.